

II yazı

Şuşa – bir teatr səhnəsi kimi...

Teatrdan ideologiya maşını kimi istifadə və özünün imperialist "dəyər"lərini sənət vasitəsilə diklə etmək sovet rejiminin əsas xüsusiyyətlərindən idi. XX əsrin 20-ci illəri, ondan sonrakı məşum repressiya dönməsi xalqımızın milli məfkurəsinə, ədəbiyyat, sənət, yaradıcılıq – bütünlükdə şüuruna zərbə vurmağa hesablanmışdı. Ancaq xalqın iradəsi, azad düşüncəsi, yazıb-yaratmaq eşqi öz bəhrəsini verdi.

Ümumilikdə sovet dönməsi Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənəti və teatrına nəzər salarkən elə günümüzün reallığında da nostalgiya yaşayanlar çoxdur. Sistem olaraq yaradıcı sənayeni kompaktlaşdırmaq və dövlət himayəsində saxlamaq müsbət tendensiya kimi qəbul edilsə də, əsas odur ki, yaradıcılıq prosesi azad, səmimi və təbii deyildi. Bu mənada düşünürəm ki, sovet ideologiyası düşünülmüş, əslində, bəlkə də böyük bir planın tərkib hissəsi olaraq Qarabağda, xüsusən Şuşada teatr mühitinin inkişafına daim mane olmağa çalışıb. Söz-süz ki, bu işdə mənfur qonşularımızın da böyük rolu olub.

Keçmiş sovet məkanında kommunist ideologiyasının oturmaşmasında kütləvi sənət növü kimi teatr daim ön planda olub. Odur ki, onların sayını artırmaq və bu-xovda saxlamaq ideoloji maşının əsas vəzifəsi idi. Böyük şəhərlərdə bu proses oturmuş olsa da, ucqar rayon və şəhərlərdə, hətta kənd və qəsəbələrdə kütləvi "mədəniləşmə" şüara çevrilmişdi. Kommunist ideoloqları

yerlərdə kolxoz-sovxo teatrılarının yaranmasını məqsəduyğun hesab edirdilər. 30-cu illərdən başlayaraq, rayon, kənd və qəsəbələrdə, fəhlə və kolxozçuların "mənevi istirahət"ini təmin etmək üçün kolxoz-sovxo teatrları yaranmağa başladı.

Əvvəllər peşəkar teatr təşkilatçılarının və həvəskarların hesabına formalaşaraq fəaliyyətə başlayan kolxoz-sovxo teatrları sonradan mərkəz teatrlarının himayədarlığı sayəsində öz maddi-texniki bazalarını möhkəmləndirib repertuar siyasətlərini qura bildilər.

Bir müddətdən sonra onların sayı 300-ə çatdı və Mərkəzi Komitə 1934-cü ilin martında kolxoz-sovxo teatrlarının inkişafı ilə bağlı qərar qəbul etdi. Həmin ildə Azərbaycan Dövlət Kolxoz-Sovxo Teatrı yaradıldı. Özü də Bakıda.

Şər qüvvələr, teatrı millətçilikdə, milli ideologiyanın təbliğində suçlayan, xalqımıza qarşı olan qüvvələr teatrın qısa zamanada bağlanması nail oldular.

1936-cı ildə teatrın fəaliyyətinə yenidən razılıq verildi – həm də Azərbaycan truppası ilə yanaşı, erməni truppasının da yaradılması şərti ilə!

Bilmirəm, bu məsələ həmin dövrdə nə ilə və necə əsaslandırılıb, amma bir şey bəllidir ki, məhz həmin dövrdən ermənilərin, digər sahələrdə olduğu kimi, incəsənət, xüsusən teatr sisteminə də yerləşdirmə mərhələsinə kütləvi şəkildə "razılıq" verilib. Həmin dövrün teatr salnaməsinə nəzər salarkən bu say çoxluğu arasındakı kəskin fərq daim öz fəsadlarını göstərib. Erməni amilinin Azərbaycan incəsənətinə, konkret olaraq Şuşa teatrına vurduğu zərbələrə rəğmən o, daim özünün yaşamaq haqqını isbat edib...

Respublikamızın başqa rayonlarında olduğu kimi, 1938-ci ilin fevralında Şuşada da kolxoz-sovxo teatrı yaradıldı. "Uzaqgörən" erməni siyasəti sayəsində teatrın direktoru və baş rejissoru, hətta inzibatçıları da ermənilərdən ibarət oldu. Nəticədə

ilk gündən yeni yaranmış teatrdakı ikitirəlik, teatrdaxili intriqalar, azərbaycanlılara, yerli əməkdaşlara qarşı ayrı-seçkilik baş qaldırmağa başladı. Cəzasızlıqdan həyasızlaşan ermənilər teatrın açılış tamaşasını da öz millətlərini təbliğə hesablamağa çalışdı, erməni müəlliflərdən birinin əsəri üzərində məşqlər aparıldı. Lakin teatrın yaradıcı truppasına cəlb olunmuş aktyorlar və yerli ziyalılar buna mane oldular. Nəticə olaraq teatrın açılışı uzandı və 1939-cu ilin aprelində ilk tamaşası ilə seyrçi önünə çıxdı.

Qısa zamanda səs və söz, musiqi beşiyi olan Şuşa teatrının repertuarında Ü.Hacıbəylinin, M.F.Axundzadənin, S.Cabbarlının, Z.Hacıbəyovun, S.Rəhmanın əsərləri oynanılır. Elə ilk tamaşadan erməni rəhbərlər anlayırlar ki, şuşalılar teatral camaatdır. Gələcəkdə teatr tamaşalarına olan bu marağın qarşısını almaq mümkün olmayacaq. Ona görə yenə kollektivdə səhnəarxası intriq baş qaldırmağa başlayır. Azərbaycanlı direktor və baş rejissorun təyinatlarından sonra yaranan sənət canlanması erməniləri daha çox narahat edir. Nəticədə havadarlarından cəsərlənən ermənilər Şuşada erməni kolxoz-sovxo teatrının yaradılmasına nail olurlar. Amma bu mənfur planları da uğursuz olur. Daha doğrusu, Şuşada erməni əhalisinin müqayisəolunmaz dərəcədə azlığı teatrın plan-proqramını yerinə yetirməsi və bu səbəbdən bağlanması ilə nəticələnir. 1942-ci ildə Şuşadakı erməni kolxoz-sovxo teatrının ləğv olunması haqqında qərar qəbul olunur.

Bu, Böyük Vətən müharibəsinin ağır çağlarına təsadüf edirdi və gücünü ön cəbhəyə yönəldən hökumət özünü guya doğrultmayan, əslində, izafi məsrəf olan bir qisim teatrlar haqqında da qərar verdi. Belə ki, kolxoz-sovxo teatrlarının bəziləri dövlət teatrı statusu aldı, digərləri isə qapadıldı.

Dövlət teatrı statusu alan teatrlar arasında Şuşa kolxoz-sovxo teatrı da var idi. Beləliklə, məhz müharibənin ən qanlı-qadalı illərində – 1943-cü ilin əvvəlində Üzeyir Hacıbəyov adına Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı yarandı. Təbii ki, bu, şuşalı teatrsevərlər üçün sənət hadisəsi idi. Bununla özünəməxsus zəngin sənət ənənəsi olan bu teatr bütün mövcud çətinliklərə baxmayaraq, yaradıcılıq fəaliyyətinə başladı. Kollektiv ilk gündən teatrın repertuarının janr baxımından rəngarəng, zəngin olması üçün müasir və klassik əsərlərə daha çox üstünlük vermək qərarına gəldi. Təbii ki, repertuar seçiminə dəki al-əlvanlıq teatrın yaradıcılıq simasını müəyyən etməklə yanaşı, həm də kollektivin potensial səhnə imkanlarının zənginliyinə dəlalət edirdi.

Müxtəlif janrlı yerli və xarici dram, komediya, musiqili komediya nümunələrinin repertuarda geniş yer alması tamaşaçıların zövq zənginliyi və tələbkərliliyi ilə yanaşı yaradıcı heyətin də peşəkərliliyindən, istedad və bilgisindən xəbər verirdi. Bütün bunlara rəğmən Azərbaycanın başqa rayon və şəhərlərində də şöhrət qazanan teatr yenidən xor görülmək taleyini yaşadı.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 6 fevral 1949-cu il tarixli qərarı ilə (iqtisadi çətinliklər bəhanə gətirilməklə) Üzeyir Hacıbəyov adına Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrının da dövlət statusu ləğv olundu.

Nə olsun, bunların heç biri Şuşa teatr mühitini, şuşalı ziyalıların, teatrsevərlərin qalaşəhərimizdə teatrı yaşatmaq və inkişaf etdirmək əzmini qıra bilmədi. Şuşadakı dram dərnəyi yenidən alovlu dövrünə qayıtdı. Yerli həvəskarlar dram dərnəyində xüsusi həvəslə çalışmağa, yeni tamaşalar hazırlamağa başladılar.

Şuşa Musiqili Xalq Teatrı özünün yaşamaq haqqını, sənət yolunu özü cızdı və bütün çətinliklərə rəğmən buna nail oldu.

Nəhayət, təkcə şuşalıların deyil, bütün teatrsevərlərin gözlədiyi gün yetişdi və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 11 may 1990-cı il tarixli qərarı ilə Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrı yaradıldı. Kollektiv böyük şövq ilə iki səhnə əsəri üzərində paralel məşqlərə başladı. Hamı sevinc və həyəcanla premyerani gözləyirdi. Amma o gün yetişmədi və 1992-ci ilin 8 mayında Şuşa işğal olundu və bütün şuşalılar kimi, Şuşa teatrı da didərginlik həyatı yaşamağa məcbur qaldı...

Bundan sonrası barədə yazmayacam. Bununla sizi və elə özümü də köçkünlüyün ağır illərinin xatirə yükündən azad etməyə çalışacağam. Əvəzində isə sizləri Şuşa Dövlət Musiqili Dram Teatrının bu günlərdə, təxminən 30 illik fasilədən sonra doğma ünvanda ilk tamaşa nümayişi xəbərindən xoşhal olmağa çağıracağam...

Həmidə Nizamiqızı